

Synkriticizmus – filozofia konkordancie

(Prednáška pred SFZ pri príležitosti prezentácie knihy 23. 4. 2015)

Vážené panie kolegyně a kolegovia, priatelia,

dovoľte niekoľkými ťahmi načrtnúť, o čo ide v prezentovanej knihe z pohľadu jej autora.

Platforma, na ktorej sa odohrávajú naše životné príbehy, je to, čo tu už istým spôsobom je, keď o nej začíname uvažovať alebo keď ju začíname skúmať. Túto platformu môžeme označiť ako celok predkriticky daného. Podľa toho, kto k nej pristupuje, možno hovoriť napríklad o celku predfenomenologicky daného, predanalytickofilozoficky daného, predmarxisticky daného, predkresťansky daného, predislamsky daného a samozrejme aj o celku predsynkriticky daného.

Od čoho závisí, čo si z tejto platformy uvedomujeme? Od čoho závisí, na čo z nej uprieme svoju pozornosť? Od čoho závisí, či si vôbec túto platformu uvedomíme?

K batérii týchto otázok možno pridať aj ďalšie: Od čoho závisí môj vzťah k tomu, ako platformu, na ktorej sa odohráva náš život, vidíš ty alebo ty alebo ty? Aký mám vzťah k tvojmu videniu toho, čo vidím ja? Aký mám vzťah k tomu, ako ty prežívaš náš spoločný život, naše spoločné dieťa, nášho spoločného premiéra, vojnu, ktorú vedieme, náš sex a tak ďalej?

Týmito a podobnými otázkami možno navodiť prvé predstavy o nálade, v ktorej sa rodila filozofia, o ktorej je reč. Prevažuje vo mne averzia k tomu, čo hovoríš, k tomu, čo teraz hovorí rečník, je mi to ľahostajné, chcem tomu porozumieť alebo len čakám, kedy rečník skončí, a začnem so svojou interpretáciou počutého? K pestrosti týchto možných postojov navrhujeme zaujať prajné stanovisko, nezazlievať rozmanitosť pohľadov, ale sa z nej tešiť, dožičiť partnerovi z vedeckého tímu alebo v manželstve inakosť náhľadu, odlišnosť prístupu.

Samozrejme, že aj sám tento návrh je niečím motivovaný a možno ho podrobiť skúmaniu, pretože aj on je súčasťou celku predkriticky daného.

Ako sa uvoľniť zo zapletenosti v sieti predkriticky daného? Táto otázka vôbec nie je nová, je to len ináč formulované pýtanie sa na to, ako žiť.

Vychádzame z pozorovania toho, čo prežívame *hic et nunc*, tu a teraz, teda napríklad ako teraz participujeme na hovorení rečníka. To, čo sa teraz odohráva a čo vedno sledujeme, chce byť ilustráciou činnosti Stáleho seminára Integrácia, ktorý sa na Univerzite Komenského konal od polovice 80-rokov minulého storočia. Na pôde tohto seminára sa zrodil synkriticizmus. Spôsob práce seminára sme si

nazvali meditácia nahlas. Podmienkou toho, aby táto meditácia pokojne pokračovala pred tvárou prítomných účastníkov seminára, bolo dožičenie svojráznosti tomu, kto práve hovorí. Žičenie inakosti profesie alebo odbornosti, veku, svetonázorovej alebo sexuálnej orientácie, rozdielov kultúr (seminár navštevovali aj účastníci zo zahraničia), inakosť politických orientácií a tak ďalej.

Invariantom práce seminára i tejto knihy sa stalo skúmanie koreňa všetkých našich ťažkostí spojených s inakosťou: ťažkostí osobných (introspektívnych, intímnych), pretože nie vždy súhlasíme dokonca aj sami so sebou. Ďalej ťažkostí interpersonálnych, intersexuálnych, intergeneračných, intercivilizačných atď. Postupne sa ukázalo, že týmto spoločným koreňom je ego. No nie ego tvoje, ale moje. Akonáhle totiž začínam hľadať chybu u teba, moje ego expanduje, zahrnuje ťa do seba ako výsledok svojej interpretácie teba. Potom nežijem s tebou, ale so svojou predstavou teba, s predstavou, ktorú o tebe generuje moje ego. V podstate sa tak izolujem, hoci súbežne žijem v presvedčení o tom, že ťa počúvam, že sa na teba dívam, že sa ťa dotýkam atď. No napríklad pokiaľ ide o spomenutý dotyk, v skutočnosti sa toto dotýkanie neredukuje na fyzikálne dianie kontaktu pokožiek dvoch odlišných tiel. Dotyk má okrem svojej fyzikálnej dimenzie aj dimenzie transfyzikálne, len nepriamo dostupné fyzikálnemu meraniu.

Mihlo sa tu slovíčko „súbežne“, ktoré má pre nás kľúčový význam. Súbežne, zároveň, hneď sa po anglicky povie *in no time*, čiže v žiadnom čase. Niečo nastáva hneď, zaraz dochádza k niečomu dobrému alebo zlému, k niečomu, čo uspokojuje naše potreby alebo neuspokojuje. I keď je čas tohto procesu fyzikálne nemerateľný, je tento proces prežívateľný a filozoficky (fenomenologicky) analyzovateľný.

Vzácnosť prežívania procesu tkvie v tom, že ním ako prežívaným sa konštituuje zasa len niečo čisto prežívané, nereflektované, neinterpretované. Je to život v indikatíve, bez fínt onoho *should, could, would* a podobne. „Bol by som ti býval dal pusu, keby som si bol býval istý, že mi nedáš po hube.“ Takto, totiž v takýchto kondicionáloch a konjunktívach prežívame značnú časť svojho života. Známa analyzátorka týchto vecí Elisabeth Kübler-Rossová nespočetnekrát pri rozhovore so svojimi umierajúcimi bola svedkyňou ich zúfalstva z toho, že život prežili len v týchto túžbach a vajataniach. Keby mohli ešte raz žiť svoj život, tak by ho žili tak, že by hneď povedali svojmu dieťaťu alebo partnerovi, že ho milujú, a nielen im to teraz odkazujú z pozície umierajúceho.

Načrtnuté nám možno postačí na to, aby sme pochopili dôvod tematizácie chronického a perichronického čiže časového a mimočasového v našom živote.

V knižke sa táto problematika skúma v náuke o bezčasí, v perichronozofii. Perichronozofia sa zaoberá tým, čo americký fyzik Shimon Malin nazýva atemporálny proces alebo procesy (*atemporal processes*). V knihe sa o nich hovorí

ako o perichrónii. Slovo *bezčasie* nie je veľmi presným prekladom slova *perichrónia*, ktorého význam reflektuje totalitu podmienok umožňujúcich čas a útvarov alebo sfér bezčasia: príčasie, predčasie, začasie, vnútročasie, náčasie, dohasínanie času atď. K tejto neľahkej problematike sa môžeme vrátiť v diskusii.

Ďalším ošemetným problémom synkriticizmu je problém riešenia načrtnutých ťažkostí položením prstu na samo ego, ba, čo je pre niekoho možno ešte horšie, poukazovaním na jeho rozpustenie, na deegoizáciu. V knihe sa celkom otvorene hovorí o tom, že rozpustenie ega je kľúčom k riešeniu akejkoľvek krízy na svete, súkromnej i globálnej.

Štruktúra knihy plne korešponduje so štruktúrou filozofie, ktorú vykladá. Ide o desať téz:

1. Podstatou ľudského bytia je transcendencia. Uhol pohľadu, ktorým sa k (seba)prekročovaniu človeka pristupuje, sa v knihe označuje *homo transcendens* (človek transcendujúci).
2. Maximom ľudského bytia je kultúra. Človek na svete nemôže žiť kvalitnejšie než kultúrne. Ide tu o príbeh človeka kultúrneho (*homo culturalis*). Žiť kultúrne tu znamená pretvárať zlo na dobro a škaredé na krásne.
3. Podstatou kultúry je inscendencia, čiže transcendencia do svojho vnútra, zvnútorňovanie sa, spiritualizácia. (*Homo inscendens*).
4. Maximom kultúry je zmysluplnosť, naplnenosť života zmyslom alebo jeho nahradenie zmyslom (*homo significantia vivens*).
5. Podstatou zmysluplnosti je synkritika, vedomé uskutočňovanie nereduktívneho usúvzťažňovania človekom synkritickým (*homo syncriticus*). Rozvíjanie týchto prvých piatich téz tvorí našu filozofiu človeka (synkritickú antropológiu). Rozvíjanie druhej päťice téz tvorí synkritickú agapológiu (náuku o láske).
6. Maximom zmysluplnosti je láska (*homo amans*).
7. Podstatou lásky je potešenie s inakosti a jej žičenie druhým (*homo benevolus*).
8. Maximom lásky je láska opätovaná, akési súsrdečenie (*con-cor-dantia*). (*Homo concordans*).
9. Podstatou konkordancie je pozitívna virtualizácia čiže rozvíjanie cností (*virtus*) u partnera a ďalších blízkych. Tento príbeh tvoriaci pradživo nášho života označujeme termínom *homo virtus constituens*.
10. Maximom konkordancie je synkriticizmus ako sebarefektujúci sa spôsob života a utváranie kultúrneho alebo synkritického spoločenstva (*societas syncritica*) v príbehu alebo spôsobe života zvaného (*homo syncriticisticus*).

Sebareflexia synkriticizmu spočíva v činnosti odhaľovania, skúmania a rozširovania predpokladov premeny spoločnosti na kultúrne spoločenstvo

a ľudského individua na jeho člena.

K ďalším hlavným zložkám synkriticizmu patrí v prvom rade synkríza (gr. *synkrisis* = spriadanie, spleťanie). Synkríza je také spájanie, ktoré spleťané vlákna ponecháva aj po ich spojení neporušené.

Ďalšou zložkou alebo vrstvou je už spomenutá synkritika chápaná ako synkritické umenie (gr. *hé techné synkritiké*), čiže schopnosť realizovať synkrízu vedome a umne.

V neposlednom rade treba spomenúť aplikačnú zložku preberaného komplexu, ktorú označujeme ako synkriticistika. V nej ide o umenie synkritizácie čiže aplikácie synkritiky v jednotlivých príbehoch človeka a celej civilizácie.

V podstate tu ide o pokus rozpracovať poučenie, s ktorým prišli starogrécki myslitelia, či dokonca už grécka mytológia s jej Priadkami osudu alebo Sudičkami (gr. *Moirai*), ktoré stoja pri našej kolíske, sprevádzajú nás pri našich činoch, ktorými prispievame k priadzi svojho života, a sú pri nás, keď zomierame. Prvá z nich, *Klóthó*, (Pradúca či Zapriadajúca) zapriada niť osudu, druhá, *Lachesis* (Udeľujúca) pokračuje v pradení a tretia, *Atropos* (Neodvratná) napokon niť prestriháva.

Jedna z otázok, ktoré tu nastoľujeme, je, či tu ide o postupnosť diania, jeho rozfázovanosť do sledu životných etáp, alebo či sa osudové procesy neodohrávajú od začiatku súbežne a naraz. Celú vec exponujeme ako vzťah chronickej (v čase sa odohrávajúcej) cesty vysporadúvania sa s ťažkosťami nášho života a cesty perichronickej čiže mimočasovej, vymykajúcej sa z času. Nadväzuje sa tu na Herakleitovo nahliadnutie, že cesta hore je cesta dolu. Pýtame sa, či už náš prvý nádych po narodení nie je tým istým prvým nádychom sprevádzajúcim náš prvý krôčik smerom k smrti. Predchádza náš život zomieraniu a zomieranie nasleduje po našom živote, alebo je naše žitie hneď od začiatku približovanie sa k smrti a naše zomieranie od začiatku žitím. Neuvažujeme tu o žití a umieraní dialekticky, čiže nekladíme tieto dva procesy ako protiklady s očakávaním ich syntézy, ale dívame sa na ne synkriticky, čo vo vzťahu k dialektike znamená, že sa na ne dívame akoby z predveria dialektiky. Synkritika vedome zotrúva na polceste k dialektike. Náš život sa tak javí ako navrstvenie (superpozícia) žitia a umierania. Povedané kvantovomechanicky vlastne až od nášho pohľadu na náš život závisí či žijeme alebo či umierame. Niektorí umiera, niektorí žijú a niektorí nereduktívne usúvzťažňujú pradáva svojho života, jemne ich spriada tak, aby sa nezauzlili ani nespiekli do jediného strnulého drôtu. Ohybnosť a inteligencia je nevyhnutnou podmienkou uspokojivého alebo harmonického života.

Túto inteligenciu označujeme termínom synkritický rozum. V tomto zmysle synkriticizmus nadväzuje na kriticizmus Immanuela Kanta. No na rozdiel od Kanta

to nie je kritika čistého rozumu, kritika praktického rozumu a kritika súdnosti, ale naraz synkritika synkritického rozumu ako jednota všetkých zložiek synkriticizmu.

Svetlu onej inteligencie, svetlu synkritického rozumu sme vystavení neustále, ibaže vo virvare osobného a spoločenského života pokojné, nezaniknuteľné svetlo tohto nadoblačia mysle strácame z dohľadu. Vedomie sa nám triešti tak pri úspechoch ako aj pri neznesiteľných bolestiach, takže si sotva stihneme povšimnúť samo toto povšimnutie ako príklad alebo okamih nezaniknuteľnosti kontinuálne pokojného svetla nadoblačia mysle. S ustávaním rozrušenia z úspechov alebo bolestí ustáva aj tienenie slnečníka rozrušenia a znovu sa vyhrievame na svetle nadoblačia mysle. Keď nás niečo bolí, bolí nás aj vedomie tejto bolesti? Najdôležitejšie momenty nášho života – začiatky a konce – nám unikajú ako vo sne. Vôbec si ich neužívame. Umenie doťahovania žitia do jeho začiatkov a koncov označujeme termínom *ponematika života*, čo je pokus o zovšeobecnenie celého radu foriem alebo spôsobov pestovania umenia života (*ars vivendi*) pochádzajúcich zo všetkých kultúrnych okruhov sveta, nielen zo západnej spirituality, hinduistickej jogy, buddhistickej meditácie alebo zenu, ale aj z omnoho rudimentárnejších umení zvládať katastrofické situácie, ako to pozorujeme na tvárach ich niektorých participantov po zemetraseniach, záplavách a podobne. Čím viac cvičíme, tým viac sa zlepšuje naša schopnosť zbadat' úsmev a okamihy pokoja v dyme a prachu turbulencií života na svete a dokonca aj v sebe samých.

Tak ako v Kantovej aj v našej dobe sa filozofické dianie nerealizuje pre nič za nič, ale má svoje objektívne korene tkvejúce v kríze doby. Prezentovaná kniha sa vyrovnáva so situáciou filozofa tvárou v tvár mizérii, s ktorou každodenne prichádzame do styku jednak okolo nás, jednak v nás samých. Okolo nás kríza a v nás rovnako neblahé psychické procesy. Čo s týmito individuálne neovládateľnými procesmi? Zaniknú v protivojnovnej manifestácii alebo v boji proti rakovine? Bojovať s nimi? Zahynúť v boji s nimi alebo so sebou ako samovrah? Je boj (*polemos*) jediná cesta ako z krízy von? Niet inej cesty, cesty transcendujúcej boj? Na tomto mieste sa pred nami možno otvorí výhľad na *agapé*, symposion (hostinu) lásky, rovnako dlho v našej civilizácii trvajúcej ako boj. Spomeňme len úplne náhodne Sokrata alebo *Dekameron*. No i k polemizmu a agapizmu musíme pristupovať inteligentne – rozumej: prinajmenšom synkriticky a ako filozofi navyše synkriticisticky.

Základom každej múdrosti, teda i múdrosti filozofie a spôsobu života, ktoré sme tu načrtli, je rozlišovanie, diferencia, alebo derridovsky povedané, diferancia. To je generujúco pestrosti žitia a bytia. Derridovskú diferanciu doťahujeme do konferancie, čiže nielen k nemiešaniu rozlišovaného, ale aj k znášaniu sa rozlišovaného. Toto znášanie sa (kon-feranciu) kladieme do centra pozornosti našej filozofie lásky a jej opätovania čiže konkordancie. Takto, približne, došlo ku knihe,

o ktorej hovoríme.

Ďakujem vám za pozornosť.